Zinātnes Vēstnesis

Latvijas Zinātnes padomes, Latvijas Zinātņu akadēmijas un Latvijas Zinātnieku savienības laikraksts

4 (504) ISSN 1407–1479 2016. gada 22. februāris

Latvijas Zinātņu akadēmijai – 70

LZA Senāta svinīgā sēde 2016.gada 16.februārī

Valsts prezidenti Guntis Ulmanis, Valdis Zatlers un izglītības un zinātnes ministrs Karlis Šadurskis

LR MK Atzinības rakstu saņem akadēmiķis Raimonds Valters

Akadēmijas atzinība – goda loceklim Raimondam Paulam

Igaunijas ZA vārdā jubilārus sveic IZA prezidents Tarmo Soomere
J.Brenča foto

LZA prezidenta Ojāra Spārīša uzruna

Ļoti cienījamie Latvijas Zinātņu akadēmijas 70. gadskārtas Svinīgās sanāksmes viesi, augsti godātie akadēmiķi, korespondētājlocekļi, ārzemju un goda locekļi, akadēmiskā saime! Esiet sveicināti šajā svētku dienā, kad mēs atzīmējam visaugstākā līmeņa akadēmiskās zinātnes organizācijas un akadēmiskās ekselences institūcijas septiņdesmitgadi! Mums ir neskaitāmas iespējas pieminēt Latvijas akadēmiskās zinātnes jubilejas, kā mēs to darījām pagājušogad ar pasākumu ciklu "Academia–200" atzīmējot Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības 200–gadi. Šogad ar tādu pašu entuziasmu mēs varētu sagaidīt un pavadīt Rīgas Latviešu biedrības izveidotās Zinību komisijas, vēlākās Zinātņu komisijas daudz ievērojamākās gadskārtas, vai pēc Kārļa Ulmaņa iniciatīvas dibinātā Latvijas Vēstures institūta 80–gadi, kura sākotne tāpat kā pārējie vēsturiskie gadskaitļi ir ieausti mūsu karogā. Šī vēlēšanās atgādināt sabiedrībai par Latvijas akadēmiskās zinātnes vēsturiskās gaitas nozīmīgākajiem brīžiem ir saistīta ar noteiktu ideālismu, kādu mēs atceramies, lasot Hermaņa Heses romānā "Stikla pērlīšu spēle" pausto domu par Kastāliju, gan simbolisku, bet vienlaikus reālu garīgā vieduma, zinātniskās ekselences un sabiedriskās autoritātes mājokli, kurā tiek uzturēts nācijas dzīvotspējai tik vajadzīgais garīgais spēks un kur dzimst un attīstās sabiedrības augšupejai nepieciešamās zināšanas.

Latvijas Republikas Saeimas 1997. gada 23. janvārī apstiprinātā LZA Harta teksta pirmajā pantā ar likuma spēku definē to, ka "Latvijas Republikā ir viena valsts izveidota Latvijas Zinātņu akadēmija kā nacionālas nozīmes zinātnes centrs". Vienā vai otrā organizatoriskajā formā, katrā laika posmā pagātnē mūsu "Kastālija" ir tiekusies iedzīvināt viscildenākos centienus zinātnes dzīves vadīšanā, un Latvijas zinātnieku sekmes kļūst redzamas gan šaurākajā – valsts mērogā, gan plašāk – globālajā zinātnes telpā. Nevienam nav šaubu, ka zināšanu, erudīcijas un izziņas centienu apvienojums spēj garantēt ikviena zinātnieka panākumus, un šodien mūsu valstij pat vēl vairāk nekā agrāk ir nepieciešama tālredzīga un koordinēta zinātnes politika, kas aktīvi īsteno inovatīvu zinātnisko atklājumu sekmīgu nonākšanu saimnieciskajā un garīgajā apritē. Šodien mums gribas ar cerībām raudzīties nākotnē, domājot, ka arī globālajā pasaulē Latvijas zinātne, tāpat kā mūsu sports, māksla un mūzika spēs skaļi un sadzirdami pasaules intelektuālo sasniegumu korī iedziedāt savas neatkārtojamās, tikai mūsu zinātniskajā domā dzimušās solo partijas. Vai nanotehnoloģiju operā tās iedziedās akadēmiķis Andris Ambainis, vai farmakoloģijas korī ar savām balsīm ierakstīsies akadēmiķu Maijas Dambrovas un Ivara Kalviņa sniegums, vai nākotnes simfonijai melodijas rakstīs šodien vēl nezināms L'OREAL stipendiāts, Latvijas zinātnei un tās akadēmijai 70 gadi ir "zaļa jaunība".

Līdzi laikam mainās zināšanu paradigmas, izpratnes dziļums un plašums, bet nemainīga paliek viena aksioma – ka zinātnē, atšķirībā no politikas ir viena patiesība, un, ka zinātnes uzdevums ir rosināt savu valdību, izpildvaru un sabiedrību rīkoties pēc lielākās lietderības, nevis mazākā ļaunuma principa. Tāpēc jau zinātnieku viedoklis ir tik svarīgs, ka tas pie panākumiem ved pa taisnāko ceļu. Zinātnē balstītas izglītības principu iedzīvināšana, izcilības audzināšana zinātnē un pēctecības nodrošināšana ekonomikā ir tie stūrakmeņi, kas var valstij nodrošināt panākumus ilgtspējā. Latvijas Zinātņu akadēmijas loma tajā ir uzturēt kvalitātes, pēctecības un izcilības kritērijus, redzēt plašāk un tālāk, lai pilnveidotu savu zinātnes koordinējošo un administrējošo spēku un lai viedokļu skaidrībā godam attaisnotu sabiedrības acīs pelnīto autoritāti.

Šodienas Svinīgā sēde vienlaikus ir arī Latvijas Zinātņu akadēmijas paplašinātā Senāta sēde, kurai ir arī savi administratīvie un juridiskie pienākumi. Ar tiem mūs visus iepazīstinās Senāta priekšsēdētājs akadēmiķis Jānis Stradiņš, un, ticiet, ka tie Jūs neapgrūtinās. Taču ikvienas akadēmijas augstākais uzdevums ir ne tikai tiekties atklāt vienīgo un absolūto zinātnisko patiesību, bet arī sekot līdzi sava laika garam un tā trauksmei, meklēt atbildes uz jautājumiem, kas ir eksistenciāli ne vien mūsu zemei, bet Eiropai un pasaulei. Par šīm problēmām: kurp ej, Eiropa? Kāda tu būsi rīt un nākamajās desmitgadēs, kur nākotnes Eiropā būs Latvijas vieta – ar mums savās domās dalīsies ievērojami Latvijas sociālo zinātņu pārstāvji, un es nezinu, vai viņu atbildes nomierinās vai mūsu sirdīs sēs nemieru un šaubas, taču viens ir skaidrs – garīgā aktivitātē mēs kopīgi meklēsim ceļu nākamībai. Tādēļ vēlu ikvienam kalt cietāku un stiprāku savu sirdi līdzīgi Raiņa varonim Totim simbolu drāmā "Spēlēju, dancoju", kura misija bija paveikt nepaveicamo. Mēģināsim izprast katrs savu un modelēt Latvijas Zinātņu akadēmijas turpmāko ceļu. Mēģināsim izprast mūsu valsts gaitu ne tikai līdz tās dibināšanas simtgades atzīmēšanai, bet arī tālāk, jo zināšanu apguves un zinātnes ceļš ir bezgalīgs. No visas sirds es Jūs visus sveicu Latvijas Zinātņu akadēmijas septiņdesmitgadē un novēlu ikvienam būt lepnam par šīs tradīcijām bagātās un godājamās nacionālās akadēmijas veikumu, lai svētkiem beidzoties, ar jaunu enerģiju pūlētos krāt zinātniskās patiesības graudus.

Jānis Stradiņš

Latvijas Zinātņu akadēmijas veidošanās

1946. gada 14. februārī uz savu pirmo pilnsapulci tagadējā Ministru kabineta ēkā Brīvības ielā 36 sanāca jaundibinātās tolaik *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas* locekļi, lai nospraustu veicamo darbu pamatlīnijas un ievēlētu amatpersonas, savu pirmo ZA prezidentu agrārzinātnieku Pauli Lejiņu. Ar šo dienu oficiāli sākas mūsu Zinātņu akadēmijas mūžs, šogad atzīmējam 70 gadu jubileju. 14.februāris ZA Statūtos iezīmēts kā *Akadēmijas diena,* jo Latvijai atgūstot neatkarību, 1992. gada 14. februārī (atkal 14. februārī!) tika pieņemta LZA Harta. LZA turpināja savu dzīvi jaunā veidolā, ar jaunām tradīcijām kā Eiropas valstīm raksturīga personālakadēmija, nacionālas un starptautiskas dimensijas zinātnes izcilības, ekspertīzes un popularizēšanas centrs, Latvijas pārstāve starptautiskajā zinātnes pasaulē.

Taču LZA Hartā un karogā bez minētajiem gaduskaitļiem 1946 un 1992 ir ierakstīti vēl agrīnāki gadskaitļi 1815, 1869, 1932, 1936, kas iezīmē Akadēmijas priekšvēsturi un apliecina Latvijas zinātnes gadsimtu tradīcijas. Tās sakņojas gan eiropeiski orientēto Baltijas vācu pētnieciskajā darbībā Rīgā, Jelgavā, Tērbatā, gan pirmo latviešu izcelsmes zinību vīru centienos, gan 1919. gadā dibinātās Latvijas Universitātes un tās priekšteces – Rīgas Politehniskā institūta ievērojamāko zinātnieku aktivitātēs.

Pirmā reģionālā zinātņu akadēmija Latvijas teritorijā bija pēc Napoleona kariem dibinātā Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība, kuras 200-gadi mēs pērn atzīmējām kā UNESCO akceptētu *Academia 200* gadu, sarīkojot vairākus starptautiska mēroga pasākumus še, Rīgā un Jelgavā, ieskaitot Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas un LZA kopsēdi. Mēs godinājām Baltijas vācu zinātnisko mantojumu, devumu latviešu nacionālās izglītības veidošanā, pieminējām šajā sakarā Strūvi, Paukeru, Grothusu, Bēru, arī Vatsonu un Bīlenšteinu, Merķeli un Zontāgu, Eiropas zinātniekus Gausu un Grimmu. Šī biedrība beidza pastāvēt 1939.gadā, tiešas vēsturiskas pēctecības ar tagadējo LZA tai nav. Taču eiropejiskā Baltijas vācu zinātņu biedrība rosināja akadēmisko vidi Latvijā un netieši, sākotnējo mērķu un uzstādījumu ziņā uzskatāma par mūsu ZA idejisko priekšteci.

Dažas *tautas zinātņu akadēmijas* iezīmes var saskatīt Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijā, kas dibināta 1869. gadā un kuras biedru skaitā minami, piemēram, Fricis Brīvzemnieks, Krišjānis Barons, Andrejs Pumpurs, Augusts Deglavs, Vilis Olavs, Aleksandrs Vēbers, agrīnais Jānis Pliekšāns-Rainis, Kārlis Mīlenbahs, Ludis Bērziņš, Teodors Zeiferts. Uz tās pamata 1932. gadā profesors Pēteris Šmits kopā ar Jāni Endzelīnu un Ludvigu Adamoviču organizēja privātu zinātņu akadēmiju Rīgas Latviešu biedrības paspārnē – Latviešu Zinātņu komiteju jeb *Academia Scientiarum Latviensis SRL*.

Taču vispirms maza intermēdija – pašu pirmo reizi doma par "latviešu zinību akadēmiju" izskanēja 1. pasaules kara bēgļu gaitās, Maskavā, kad organizējot latviešu bēgļu aprūpi un strēlnieku pulkus, dzima arī idejas par Latvijas Augstskolu un zinību akadēmiju. Šādu nodomu līdz ar sīku plānu par dibināmās akadēmijas funkcijām latviešu inteliģences vakarā Maskavas Politehniskā muzeja lielajā zālē 1916. gada februārī – tātad tieši pirms 100 gadiem! – publiski deklarēja Pauls Dāle (1889-1968), vēlāk pazīstams filozofijas un psiholoģijas profesors Latvijas Universitātē, viens no šīs augstskolas faktiskajiem organizētājiem 1919. gadā.

Doma par zinātņu akadēmiju Latvijā tika uzturēta visā Latvijas pirmās republikas neatkarības laikā (1918-1940), to popularizēja gan tautsaimnieks Kārlis Balodis, gan filozofs Pēteris Zālīte, gan tas pats Dāle, gan valodnieki Endzelīns un Šmits. K. Ulmaņa pagaidu valdības laikā tādu pat organizēja pie Izglītības ministrijas, J. Endzelīna vadībā, bet drīz taupības dēļ finanšu ministrs to svītroja no budžeta. Zinātņu akadēmijas dibināšanu Latvijā atbalstīja Rainis 1927. gadā, taču šo domu īstenot nepaguva. Tad nu izcilais valodnieks un folklorists profesors Pēteris Šmits dibināja jau minēto privātakadēmiju pie Rīgas Latviešu biedrības, kas pastāvēja līdz 1940. gadam un kurā bija ievēlēti 25 kārtējie biedri, 8 goda biedri un 8 korespondētājbiedri ārzemēs, toskait pazīstamie somu zinātnieki Karle Krons un Jozepi Mikola un franču vēsturnieks Anrī Ozērs. Goda biedru skaitā bez Pētera Šmita un Jāņa Endzelīna bija rektori Mārtiņš Bīmanis, Jāzeps Vītols un Vilhelms Purvītis, bet kārtējo biedru skaitā minamas tādas autoritātes kā Francis Balodis, Alfrēds Vītols, Pēteris Nomals, Pauls Kundziņš, Jūlijs Auškāps, Arveds Švābe, Teodors Celms, Aleksandrs Būmanis, Edvarts Virza, Leonīds Slaucītājs un vairāki citi, tātad arī vairāki dabas un inženierzinātņu pārstāvji.

Šī akadēmija nebija īpaši populāra un nebaudīja autoritārā Valsts un ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa uzticību, kurš rosināja iet citu ceļu. Jau 1935. gadā Ulmanis deklarēja savu nodomu dibināt Zinātņu akadēmiju un ar 1936. gada 14. janvāra likumu (pirmais Latvijas Republikas valstiskais akts par zinātņu akadēmiju!) nodibināja Latvijas vēstures institūtu, nosakot, ka *"dibinoties Latvijas Zinātņu akadēmijai, Vēstures institūts ieies tajā kā viņas pirmā sastāvdaļa".* Pēc Kārļa Ulmaņa domām, Zinātņu akadēmija jāveido ne tikai no viņa akceptētiem (ja ne nozīmētiem) zinātniekiem, bet arī no institūcijām. Bez Vēstures institūta jau agrāk dibināta Latviešu folkloras krātuve (1924), Valodas krātuve (1935), tika izveidots Zemes bagātību pētīšanas institūts (1936, 1939), Veselības veicināšanas biedrības ietvaros darbojās Tautas dzīvā spēka pētīšanas institūts (1938), bija iecerēts arī dabaszinātņu institūts 1939. gadā sākās Šmita-Endzelīna RLB Zinātņu komitejas sastāva optimizēšana. Visai ticams, ka Zinātņu akadēmijas nodibināšanas iecere tiktu īstenota ap 1940.-41. gadu, ja ne Molotova-Ribentropa pakts, 2. pasaules karš un sekojošā Latvijas okupācija. 1940. gada jūlijā tika likvidēta Rīgas Latviešu biedrība līdz ar minēto privātakadēmiju, tāpat kā Igaunijā ar tā paša Valsts prezidenta K.Pētsa parakstītu rīkojumu likvidēja viņa 1938. gadā dibināto Igaunijas Zinātņu akadēmiju.

Visi šie Zinātņu akadēmijas iespējamie tapšanas scenāriji līdz ar tālāko reālo ZA tapšanas gaitu sīki izanalizēti manā grāmatā "Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības" (1998) un divos "Latvijas Vēstures Institūta žurnālā " publicētos rakstos (2006). 1939.-45. gadi bija liktenīgi Latvijas valstij un arī zinātnei. Daudzi zinātnieki gāja bojā totalitāro lielvaru represiju dzirnās, profesori Auškāps un Adamovičs nošauti Staļina cietumos. 65% Latvijas zinātnieku bija aizbēguši uz Vāciju un Zviedriju, bīstoties no atkārtotām represijām un necerot uz netraucētu darba iespēju Latvijā. Latvija bija izpostīta, okupēta, anektēta, lielā mērā pazemota.

Taču paradoksālā kārtā šajā drūmajā laikmetā pie vietējās (es neteiktu – nacionālās) zinātņu akadēmijas veidošanas ķērās okupācijas vara, veidojot zinātņu akadēmijas savienotajās republikās pēc PSRS Zinātņu akadēmijas parauga. Atšķirībā no Aizkaukāza un Vidusāzijas republikām tās tapa nevis kā PSRS ZA filiāles, bet kā formāli patstāvīgas zinātņu akadēmijas, kas gan darbojās PSRS ZA pārraudzībā un kuru darbība tika koordinēta no Maskavas.

1945. gada 4. novembrī tika saņemta PSRS valdības atļauja dibināt Latvijas PSR ZA un 1946.gada 7.februārī ar Viļa Lāča parakstītu Latvijas PSR Tautas komisāru padomes lēmumu tika dibināta šī zinātņu akadēmija un iecelti tās pirmie 13 īstenie locekļi (tas ir J. Endzelīna radīts termins) un 5 korespondētājlocekļi. Nosaukšu īstenos locekļus: profesori valodnieks Jānis Endzelīns, ģeogrāfs Matvejs Kadeks, mežzinātnieks Arvīds Kalniņš, mikrobiologs un veterinārmediķis Augusts Kirhenšteins, arhitekts Arturs Krūmiņš, lauksaimniecības zinātnieks Paulis Lejiņš, purvu pētnieks Pēteris Nomals, agroķīmiķis Jānis Peive, mediķis Pauls Stradiņš, bioķīmiķis Aleksandrs Šmits, arhitekts Ernests Štālbergs, rakstnieks un literatūrzinātnieks Andrejs Upīts, nomenklatūras darbinieks un filozofs Pēteris Valeskalns. Vairums nosaukto bija ievērojami, autoritatīvi zinātnieki, astoņi – pirmskara LU profesori (ja pieskaita jaunievēlēto LVU profesoru Andreju Upīti, tad pat 9) un tikai četri – iebraucēji no PSRS. Tikai 5 bija kompartijas biedri, pārējie – bezpartejiski, arī pirmais prezidents P. Lejiņš. Divi akadēmiķi bija pirmskara RLB ZK biedri (J. Endzelīns un P. Nomals). Izņemot J. Endzelīnu un P. Valeskalnu, humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvju nebija. Protams, daudzi Padomju Latvijas zinātnieki palika ārpus akadēmiķu rindām, arī ZA idejas pirmautors, Pauls Dāle, taču jaundibināmajos institūtos tie drīkstēja strādāt, jo gaisotne ZA visumā bija daudz liberālāka nekā LVU.

P.Lejiņa izvēle par prezidentu bija veiksmīga – pieredzes bagāts, ar autoritāti, demokrātiska sabiedriska darbinieka reputāciju, vēlēšanos veikt kaut ko Latvijas apstākļiem jaunu, nebijušu, korekts, taktisks, pietiekami izlēmīgs, reprezentatīvs izskatā un stājā. Lejiņš bija goda vīrs, un viņa prezidentūras piecgadē (1946-1951) J. Endzelīns, A. Kalniņš, P. Stradiņš, A. Kirhenšteins, A. Šmits, J. Peive , tāpat kā vēlāk ievēlētie akadēmiķi L. Liepiņa, G. Vanags, S. Hillers, A. Ieviņš, A. Mālmeistars, J. Zutis un vēl citi devuši paliekamas vērtības zinātnē. Arī Lejiņa tuvākie līdzgaitnieki Matvejs Kadeks un Jānis Peive, abi Latvijas augstskolu rektori, komunisti respektēja vietējo zinātnes eliti, izprata situāciju, zinātnes un augstākās izglītības vajadzības. Viņu līdzdalība LZA izveidē ļāva īstenot ZA un Latvijas augstskolu reālu integrāciju, tolerantākā gaisotne līdz pat 1951.gadam ļāva pārnākt uz akadēmiju politiski mazāk uzticamiem cilvēkiem, lai tie nekaitētu studentu audzināšanai režīma garā.

Varbūt pat nozīmīgāka nekā LZA personālsastāvs bija pētniecisko institūtu sistēmas izveidošana ZA. Latvijas PSR tika veidota pēc PSRS ZA u.c. savienoto republiku ZA parauga kā institūcija, ne tikai ar individuāliem locekļiem, bet arī ar plašiem institūtiem. Piebildīsim, tāds bija arī Kārļa Ulmaņa iecerētais princips, un jaunajā ZA iekļauti vairāki institūti, kas pastāvēja jau pirms kara. 1948. gadā ZA sastāvā strādāja jau 1217 darbinieki, to skaitā 409 zinātniskie darbinieki, daudzi vēlāk Latvijas zinātnē joprojām pazīstami vārdi. Pirmajā piecgadē ZA vairāk risināja ar Latvijas pēckara atjaunošanu, enerģētiku, dabas bagātībām, lopkopību, mežsaimniecību, veselības aizsardzību saistītus pētījumus. PSRS ZA prezidents fiziķis Sergejs Vavilovs 1948. gadā vērtēja: "Te, kā mēs dzirdējām, šķiet, 90% darbu ir ar gluži praktisku raksturu, taču nav jāaizmirst arī tas, ko saucam par lielo principiālo zinātni". Bet jau 1950.gadā viņš varēja atzīt, ka LZA "devusi vairākus ļoti būtiskus rezultātus medicīnā, lauksaimniecības zinātnēs, ekonomikā. Ļoti patīkami, ka darbi fizikā manāmi uzlabojušies…"

Zinātņu akadēmijas dibināšana bija pozitīvs guvums Latvijai, zinātnes sistēmas būtisks paplašinājums. Taču tas sekmēja arī pirmskara augstskolām raksturīgās pētnieciskās brīvības ierobežošanu, iekļāva Padomju Latvijas zinātni vienotā PSRS zinātnes sistēmā, pakāpeniski pakļaujot to centralizācijai totalitāras un militarizētas lielvalsts ietvaros. Latvijas zinātnē kopumā notika pārkārtošana no mazas valsts zinātnes uz zinātni lielvalsts apstākļos, turklāt arī no eiropeiskas zinātnes sistēmas uz totalitārai komunistiskai impērijai pielāgotu, zinātnes iesaistīšana sabiedrības politizācijā, lielvalsts militarizācijā, represijas pret brīvāk domājošiem vai pat apolitiskiem zinātniekiem.

Pēc Staļina nāves arī Latvijā pamazām veidojās netradicionāli zinātnes virzieni un skolas – magnētiskā hidrodinamika, cietvielu fizika, kodolfizika, medicīnisko preparātu un heterociklisko savienojumu ķīmija, koksnes ķīmija, kompozīto materiālu mehānika. 1957. gadā ļoti veiksmīgais ķīmiķis-izgudrotājs Solomons Hillers izveidoja Organiskās sintēzes institūtu, kas guva ievērību PSRS mērogos un joprojām ir ievērojamākais un pētnieku skaitā lielākais pētniecības centrs Latvijā, kur sintezēti iedarbīgie medicīnas preparāti ftorafūrs (tegafūrs), furagīns, solafūrs, remanatadīns, mildronāts (I. Kalviņš), kas kļuvis par neatkarīgās Latvijas nozīmīgāko intelektuālo eksportpreci. Pēdējā Latvijas zinātnes starptautiskajā izvērtējumā institūts guvis visaugstāko novērtējumu. Šajā institūtā mazliet vēlāk pirmoreiz Latvijā izvēršas pētījumi molekulārbioloģijā un gēnu inženierijā, kas pašreiz sekmīgi tiek veikti E.Grēna dibinātajā Biomedicīnas pētījumu un studiju centrā.

Ar PSRS militāri rūpniecisko kompleksu cieši saistījās Polimēru mehānikas institūts un Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūts, pēc tam arī Neorganiskās ķīmijas un Koksnes ķīmijas institūts (Tālis Millers, Arnolds Alksnis), kas deva nozīmīgu ieguldījumu padomju kosmonautikas un raķešbūves attīstībā. Latvijā izstrādāti siltumizolācijas un termoregulējoši pārklājumi, kompozītie materiāli, putuplasts "ripors", nanodispersie pulveri, kas ļāva startēt "Buran" tipa kosmosa kuģiem. Organiskās sintēzes institūtā tika izstrādāti un ražoti 25% visu oriģinālo medicīnas preparātu PSRS.

Savi sasniegumi bija arī sabiedriskajās zinātnēs, īpaši arheoloģijā, etnoloģijā, valodniecībā, literatūrzinātnē, lai gan daudzas tēmas bija aizliegtas un datu interpretācija nereti falsificēta (no marksistiskās ideoloģijas vai pat lielvalstiskā šovinisma viedokļa, noliedzot Latvijas "buržuāziskā" valstiskuma posmu).

Zinātnes (īpaši eksakto un dabaszinātņu) prestižs Latvijā bija ļoti augsts, uz zinātni tiecās prāva latviešu jaunatnes daļa, kas tajā meklēja patvērumu no komunisma uztieptajām dogmām. Latvijas zinātnē 1990. gadā strādāja 17733 cilvēki, kuru mentalitātē lielākoties bija izteikts vietējais patriotisms, tā bija viena no garīgās rezistences formām. Būtiskākie pētījumi tolaik tika veikti ZA institūtos (tie deva ¾ Gārfilda SCI citēto Latvijas zinātnieku publikāciju, 1986).

Sākoties trešajai atmodai, tajā aktīvi iesaistījās daudzi LZA institūti un akadēmiķi, minēšu Ritas Kukaines atbalstītās ekoloģiskās ekspertīzes, Ainas Blinkenas iesaisti valsts valodas likuma izstrādē, cīņu par nacionālās simbolikas un vēsturisko vietvārdu atjaunošanu, pirmās zinātniskās diskusijas par Latvijas vēsturi, ZA demokratizācijas centienus. Nupat notikušajā konferencē par 1991. gada janvāra barikādēm mēs dokumentējām ZA darbinieku lomu tajās, arī protesta vēstuļu rakstīšanu, Tālava Jundža darbību šajās liktenīgajās dienās. 1990. gada 15. martā Latvijas PSR ZA kļuva par Latvijas Zinātņu akadēmiju, piedalījās Latvijas tautas frontes, Zinātnieku Savienības un arī Zinātnes Padomes izveidošanā.

Diskusijās togad pacēlās dažas balsis par Latvijas PSR ZA likvidēšanu un jaunas nacionālās ZA izveidošanu tās vietā. Taču lielum lielais vairākums nosliecās par evolucionāru, reformu ceļu, radikāli mainot esošās ZA saturu un funkcijas, papildinot tās locekļu korpusu ar jauniem spēkiem.

Daudzo diskusiju rezultātā, ne bez principiālām domstarpībām nonācām pie jaunas ZA koncepcijas – pēc Skandināvijā funkcionējošo zinātņu akadēmiju parauga: ZA darbojas kā individuālu, ievēlētu, elites zinātnieku kopums. Šāda nostādne fiksēta ZA Hartā, ko pieņēma 1992.gada 14. februāra LZA kopsapulcē, piedaloties Karaliskās Zviedrijas ZA vadītājiem – prezidentam Torvaldam Laurentam un mūsu labvēlim ģenerālsekretāram Karlam Ūlafam Jākobsonam. Hartas izstrādāšanā aktīvi piedalījās prezidents Jānis Lielpēters, mēs ar prezidenta padomnieku Jāni Kristapsonu, bet pašu ideju par Hartu un ZA "kā atvasinātu publisko tiesību personu ar autonomu kompetenci" mums deva mūsu draugs – pazīstamais vācbaltiešu jurists LZA ārzemju loceklis un mecenāts Andrejs Dītrihs Lēbers.

Pacēlās arī balsis par "hibrīdakadēmiju", kas ietvertu gan vēlētus individuālus locekļus, gan pastāvošos lielos institūtus, veidojot kaut jo līdzīgu Maksa Planka vai Fraunhofera institūtu sistēmai Vācijā. Taču jaunajai, trūcīgajai Latvijas valstij nebija finansiālu iespēju tādu veidot un uzturēt. Sākotnēji "liberālā" LR valdības politika neierādīja zinātnei kaut cik vērā ņemamu vietu valsts ilgtermiņa stratēģiskajā attīstībā, turklāt būtībā jau šādas stratēģijas vispār nebija. Padomju laikā uzblīdusī zinātnes sistēma, veidota lielvalsts vajadzībām, klusuciešot tika uzlūkota par lieku balastu trūcīgai nelielai valstij, un jātzīst, naudas zinātnei patiešām trūka.

Līdz 1996.gadam vairums institūtu tika iekļauti LU, RTU, vēlāk arī RSU sastāvā, tas universitātēm bija vērtīgs guvums, īpaši LU. Citi saglabāja neatkarīgu valsts pētījumu institūtu statusu (kā OSI, KĶI, BMSPC). Dažāds ir bijis institūtu liktenis: vairāki izdzīvojuši un šodien veiksmīgi attīstās, iekļaujoties starptautiskos projektos, citi ir bijuši mazāk veiksmīgi un pēdējā Latvijas zinātnisko institūtu izvērtējumā (2013) vērtēti zemāk, lai gan 1992. gada Dānijas Zinātnes padomes veiktajā starptautiskajā Latvijas zinātnes ekspertīzē 30% izvērtēto projektu, īpaši fizikā, ķīmijā, informātikā, inženierzinātnēs atzina par teicamiem vai pat izciliem.

Pati Zinātņu akadēmija, kuras Hartu apstiprināja Saeima 1997. gada janvārī vienbalsīgi, ir guvusi citu saturu un funkcijas. Tā apzina zinātnes izcilību, ievēlot īstenos, ārzemju, korespondētājlocekļus un goda locekļus, goda doktorus, piešķirot LZA Lielo medaļu, vārdbalvas un stipendijas, organizējot zinātnes gada sasniegumu konkursu. Tā popularizē zinātni, organizējot kongresus, konferences, atklātas ZA sēdes, vada nozīmīgas valsts pētījumu programmas, piem., Letoniku. Tā aprūpē emeritētos zinātniekus, izvērtē aizstāvamo promocijas darbu kvalitāti, organizē terminoloģijas komisijas darbību. Aktīvi sadarbojoties ar Latvijas universitātēm un augstskolām, tā veido vienotu akadēmisko vidi, pārstāv Latviju starptautiskajās zinātniskajās organizācijās (ALLEA, ICSU u.t.t.). Nevaru izvērsti aplūkot visas ZA darbības jomas, tās pozitīvos veikumus un trūkumus, tie rezumēti LZA darbības stratēģijā, Senāta akceptētajā dokumentā (2015), regulāri atspoguļoti LZA Gadagrāmatās.

Pašreiz Latvijas Zinātņu akadēmija locekļu skaita ziņā ir lielākā Baltijas valstīs – tas varbūt ir labi, bet savā ziņā tomēr arī bīstami. Atjaunotajā Latvijā tā ir pietiekami nozīmīgs spēlētājs zinātnes politikā un zinātnes dzīvē. Varētu pat sacīt, ka par spīti zināmam konservatīvismam un akadēmiķu novecošanai, Zinātņu akadēmija kļuvusi viena no stabilākajām struktūrām ar pietiekamu autoritāti. Būtu ļoti bīstami, ja Zinātņu akadēmija sāktu ļodzīties, zaudēt kvalitāti, dinamismu un pēctecību. Savā ziņā Akadēmija ir bijusi zinātnes stabilitātes garants Latvijā, vienojošais elements un Latvijas pārstāvētāja starptautiskajā zinātnes pasaulē. Saprotams, kopā ar Latvijas universitātēm un izcilākajiem valsts pētniecības centriem, kur aug un nostiprinās jaunā zinātnieku paaudze, arī ārpus Latvijas robežām strādājošie.

Turpinājums – 3.lpp.

Latvijas Zinātņu akadēmijas veidošanās

Turpinājums no 2.lpp.

Bet vai tā tas vairs ir, vai neveidojas jauna situācija un jauna, ārzemēs pieredzi guvusi zinātnieku paaudze, kurai Zinātņu akadēmija vairs nešķiet tik aktuāla?

Mums aktīvāk jārīkojas, lai paaudžu nomaiņa kļūtu harmoniskāka, lai jauno zinātnieku apvienību iesaistītu akadēmijā, lai tie spētu iejusties mūsu mazliet vecīgajā vidē. Vairāk jāveicina inovatīvie procesi Latvijā. Dzīvāk jāpiedalās Eiropas līdzekļu racionāla izlietojuma apspriešanā, valsts tautsaimniecisko procesu apspriešanā. Atkārtosim, ka mūsdienu Latvijā pati zinātne joprojām ir apdraudēta, tās finansējums no pašu valsts un uzņēmēju puses joprojām ir viens no viszemākajiem Eiropas Savienībā. Arī inovācijās Latvijas vieta, diemžēl, ir visai pieticīga.

Visi šie momenti var tikt optimizēti tikai ar jaunas zinātnieku paaudzes darbošanos un sabiedrības, izglītotas un inovatīvas sabiedrības atbalstu pašmāju zinātnei, kas pašreiz nešķiet prioritārs. Šī mana vecišķā gaušanās, agrāk labākās retoriskās formās, domāju, ir dzirdēta jau gadiem, arī agrāk, kad biju ZA prezidents, bet šos vārdus mēs sakām viens otram, ārpus šīm sienām tos maz saklausa.

Mūsu zinātnei ir savi reāli panākumi, lūdzu, pamaniet tos, un mūsu Zinātņu akadēmijai, mūsu universitātēm ir savas tradīcijas, lūdzu, pamaniet arī tās. Gan zinātņu nākotnes prognozēšana, gan zinātņu pagātnes dokumentēšana, popularizēšana arī ir mūsu ZA pienākums.

Pētījumus zinātņu vēsturē apkopo zinātņu vēstures konferencēs (pēdējo 27.Baltijas zinātņu vēstures konferenci 2015. gada oktobrī organizēja LZA, saistot to ar Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas izbraukuma sēdi Rīgā un Jelgavā), bet ZA locekļu pētniecisko devumu dokumentē Latvijas zinātnieku biobibliogrāfijas. Tādas kopš 1958.gada izdod LU Latvijas Akadēmiskā bibliotēka (agrāk – ZA Fundamentālā bibliotēka, dib.1524). Pirmās tolaik iznāca akadēmiķu J.Endzelīna, un P.Stradiņa, tām sekoja L.Liepiņas, G.Vanaga, A.Kalniņa, E.Siliņa, E.Grēna, I.Kalviņa, M.Beķera, E.Lukevica, R.Kukaines, V.Z.Klušas, T.Millera, R.Valtera, O.Neilanda, J.Ekmaņa, P.Zvidriņa, A.Blinkenas un daudzu citu akadēmiķu un ievērojamu Latvijas zinātnieku bibliogrāfijas, līdz šim kopskaitā 88. Tās ļauj izvērtēt zinātnieka radošo devumu un gūt informāciju par viņu biogrāfiju. Šodien tiek prezentēta tagadējā Latvijas ZA prezidenta mākslas zinātnieka Ojāra Spārīša biobibliogrāfija, kas atspoguļo Ojāra Spārīša erudīciju, vispusību, plašās pētnieciskās intereses un nozīmīgo veikumu. Viņš ir daudzu grāmatu un zinātnisku rakstu autors, mākslas vēstures profesors, Romja Bēma skolnieks, kurš pētījis Baltijas vācu devumu Latvijas kultūrā, Latvijas baznīcu vēsturi un mākslas vērtības, Latvijas pieminekļus. No viņa grāmatām īpaši vēlos izcelt "Florence – Rīga: kultūras paralēles", nule iznākušās "Esejas par Latvijas sakrālo kultūru". Mūsu prezidentu portretu galerijā Spārīša bibliogrāfija aizpilda pagaidām viņa vēl neuzgleznoto portretu.

Nobeigumā aicinu vēlreiz apzināties mūsu atbildību – Zinātņu akadēmijas pastāvēšana valstī apliecina pietiekami augstu šīs valsts intelektuālo līmeni, zinātnieku elites pastāvēšanu valstī vai reģionā. Tāpat kā universitāte, opera, nacionālā bibliotēka, enciklopēdija u.t.t., Zinātņu akadēmija ir nobriedušas, attīstītas sabiedrības atribūts. Akadēmiju sākumi meklējami apgaismības laikmetā saistībā ar eksperimentālo zinātņu un vēlāk arī sociāli humanitāro zinātņu rašanos. Kaut arī 20.gs. vairākas kādreiz raksturīgās zinātņu akadēmiju funkcijas pārņēmušas valsts institūcijas – zinātnes padomes, tomēr akadēmiju loma savas valsts zinātnes veicināšanā, vērtēšanā un starptautiskā reprezentācijā nav zudusi un Latvijas ZA 1992.gada martā Stokholmā ir uzņemta Eiropas Zinātņu akadēmiju saimē. Domāju, ka ZA veidošanās garais un pretrunīgais ceļš arī ir viens no būtiskiem elementiem Latvijas Republikas tapšanas 100 gadu ceļā, un to tā nākamās paaudzes vērtēs arī mūsu valsts dzimšanas 150 gadā, 2068.gadā, kad zinātne Latvijā būs atguvusi savu īsto spozmi.

Pieliec prātu, aiztaupi spēku

(Latviešu sakāmvārds)

Baiba Rivža,
Latvijas Augstskolu profesoru asociācijas valdes priekšsēdētāja

Latvijas Augstskolu profesoru asociācijas (LAPA) dibināšanas 20 gadi 3. februārī Latvijas Universitātes Lielajā aulā tika atzīmēti ar Jubilejas kopsapulci, gan atskatoties vēsturē – LAPA izveidošanu un pārstāvniecību Augstākās izglītības padomē (AIP) rosināja Augstskolu likums (AL); gan pasniedzot Gada atzinības balvu Liepājas Universitātes ilggadējajai profesorei, emeritētajai zinātniecei Dainai Lieģeniecei; gan izvēršot diskusiju par profesūras attīstību – kā saistībā ar valsts noteikto juridisko un finanšu ietvaru, tā ar profesora profesionālajām un personiskajām kvalitātēm. Mans īpašais paldies gandrīz pustūkstotim asociācijas biedru, LAPA pirmajam valdes priekšsēdētājam un pašreizējam vietniekam LU profesoram Jurim Krūmiņam un sekretārei Klementinai Novikai.

Iekšējā un ārējā aktivitāte

LAPA darbības gadi rāda, ka akadēmiskā personāla augstākā sastāva – profesūras – organizācija ir aktīvi darbojusies gan augstskolu un zinātnisko institūciju iekšējā vidē, piedāvājot un izvērtējot dažādas katra laika studiju novitātes (piemēram, diskusijas "3+2 = ?", Boloņas process un studiju kvalitāte), gan izcēlusies ar sabiedrisko aktivitāti un iesaistījusies jautājumu risināšanā plašākā kontekstā, tajā skaitā valstiski svarīgu dokumentu izstrādē un apspriešanā (piemēram, NAP, Latvija 2030, Valsts budžeta dotācijas AI un zinātnei, Eiropas struktūrfondu plānojums 2014.–2020. gadam), piedalījusies 860 studiju programmu 28 studiju virzienos izvērtēšanā projekta "Augstākās izglītības studiju programmu izvērtēšana un priekšlikumi to kvalitātes pilnveidei" ietvaros un tam veltītas monogrāfijas izveidošanā. LAPA ir pārstāvniecība ne tikai AIP, bet arī Valsts zinātniskās kvalifikācijas komisijā (VZKK) ar iespēju Latvijas mērogā sekot līdzi promocijas darbu izstrādāšanai un aizstāvēšanai.

Pozitīvajām tendencēm jālīdzsvaro negatīvās

Kā zināms, doktorantūra ir profesūras bāze un nozīmīgākais akadēmiskā personāla izaugsmes resurss. Augstākais VZKK akceptēto promocijas darbu skaits ir bijis 2013. gadā – 314, bet 2015. gadā tie ir 276 darbi (2006. gadā – tikai 82 darbi). Izaugsme neapšaubāmi ir saistāma ar ES struktūrfondu atbalstu doktorantūrai doktorantu stipendiju veidā, kas diemžēl šobrīd vairs neturpinās. Pastāv ESF atbalsta programma "Pēcdoktorantūras pētniecības atbalsts" – pēcdoktorantūras granti ir ļoti svarīgi, jo jaunie zinātnieki saskaras ar tādām tipiskām Latvijas augstākās izglītības un zinātnes problēmām kā darbu nepilnā laikā un zemu atalgojumu. Būtiski nepieciešams ir atbalsts doktorantūrā studējošajiem, iesaistot tos praktiskos projektos un zinātniskos pētījumos, īpaši eksakto zinātņu (tehnoloģiju, inženierzinātņu un matemātikas) studiju virzienos.

Vēl viens aspekts – iedzīvotāju dabiskais pieaugums (Latvijā pēc 2014. gada datiem uz 1000 iedzīvotājiem tas ir mīnusos, bet ES 28 valstīs vidēji tomēr ar plusa zīmi) un studentu skaits vispār, kas var atsaukties arī uz doktorantūru. Laika posmā 2008.–2023. gads katrā vecuma grupā no 18 līdz 25 gadiem iedzīvotāju kritums ir ļoti straujš, tad gadus desmit tas prognozēts kā gandrīz nemainīgs vai ar nelielu pieaugumu, līdz klāt nākamā straujā lejupslīde un 2050. gadā šo vecuma grupu iedzīvotāju daudzums ir samazinājies vismaz trīskārtīgi vai pat četrkārtīgi salīdzinājumā ar 1996. gadu. (Skat. tabulu 1 un 2.) Bet, kā mēdz teikt, no nākotnes ir grūti izvairīties un tāpēc tai ir jāgatavojas.

Kļuvis mazāks studējošo skaits uz vienu pamatdarbā strādājošo profesoru (lai gan dažādās augstskolās tas ir atšķirīgs un juridisko personu dibinātās izglītības institūcijās joprojām liels), turklāt šī pozitīvā proporcija izveidojusies, par laimi, ne tikai uz pēdējā laikā samazinājušos studentu daudzuma rēķina, bet arī tāpēc, ka profesoru un asociēto profesoru skaits un īpatsvars Latvijas augstskolās kopš krīzes ir palielinājies. (Skat. tabulu 3 un 4.)

Augsts vērtējums un – nosaukums uz mūžu?

Kā kopsapulces atklāšanā uzsvēra Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas priekšsēdētājs Jānis Vucāns, AL likuma grozījumiem saistībā ar profesūras tālāko pilnveidi, profesora un asociētā profesora amata pretendenta zinātniskās un akadēmiskās kvalifikācijas novērtēšanas kārtību un profesora statusa regulējumu šobrīd Saeimā ir saņemti gandrīz simts priekšlikumi, tajā skaitā no LAPA un LZA. LAPA kopā ar LZA un AIP precizēja IZM sagatavotos kritērijus, iebilstot pret to, ka nav ņemta vērā nozaru specifika, proti mākslas augstskolās zinātniskā kvalifikācija būtu aizstājama ar mākslinieciskās jaunrades kritēriju; kā arī būtu jāņem vērā humanitāro zinātņu specifika starptautiski citējamo publikāciju (*Scopus*) nodrošinājumā. Vispār līdzās *Scopus* datu bāzei ir jāietver arī citas nozaru atzītās un ieteiktās datu bāzes. Tāpat prasība par 3 starptautisku ekspertu vērtējumu nav samērīga un atbilstoša augstākās izglītības finansējumam; turklāt pretendenta starptautisko vērtējumu, tajā skaitā svešvalodu zināšanu jomā, dod starptautiskās publikācijas un iesaiste starptautiskos projektos. Tālab arī kritēriji jāpapildina ar nolasītiem referātiem starptautiskās zinātniskās konferencēs. Jaunajiem noteikumiem ir arī jāparedz pārejas periods, lai prasības pretendentiem būtu zināmas laikus.

Īpaši izcelšu LZA un LAPA priekšlikumu AL grozījumiem 28. panta (2') par profesora statusa regulējumu – ar personu, kas vienā un tajā pašā augstskolā vēlētā profesora amatā nostrādājusi vismaz divus ievēlēšanas termiņus, beidzoties kārtējam ievēlēšanas termiņam profesora akadēmiskajā amatā, rektors ar senāta akceptu var slēgt darba līgumu uz nenoteiktu laiku bez atklāta konkursa izsludināšanas uz atbilstošo vakanto profesora amata vietu; un – profesora nosaukums vismaz divus termiņus ievēlētajiem profesoriem saglabājas uz mūžu.

Diskusijā par šiem jautājumiem IZM Augstākās izglītības un inovāciju departamenta direktore Agrita Kiopa pievienojās tam, ka šiem akadēmiskās kvalifikācijas novērtēšanas noteikumiem ir jābūt tiešām kvalitatīvi izstrādātiem un daudzie priekšlikumi to sekmēs. Attiecībā uz resursu piesaisti no struktūrfondiem akadēmiskā personāla attīstībai tika minēti 34 miljoni.

Padomdevējs ar portatīvo datoru padusē

AIP priekšēdētājs Jānis Vētra uzsvēra akadēmiskās autonomijas nozīmi arī personāla atlasē, jo nav vienas "zelta olekts", bet ir arī pašas augstskolas vajadzības, paša profesora intereses. Dažkārt ir sajūta, ka profesors ir darba zirgs, kam viss jāvelk, un tad nelīdzēs tas, ka esi ar "ārvalstu sukām izsukāts", jo ir jāstrādā Latvijas realitātē, proti, personāla vērtēšanas un atlases kritēriji nevar to apiet un būt vienpusīgi. Vienlaikus profesoram jābūt taisnīgam, apveltītam ar drosmi, bez kuras nav iespējams īstenot jaunas idejas, kā arī uz sadarbību orientētam un harizmātiskam, lai uzrunātu sabiedrību un lai tā ieklausītos piedāvātajās idejās.

LZA viceprezidents Tālavs Jundzis akcentēja konkurenci, kas nodrošina kvalitāti – diemžēl Latvijā reti ir konkurss uz akadēmiskā personāla vakancēm. Tas saistīts arī ar finansējumu akadēmiskā un zinātniskā procesa nodrošināšanai un atalgojumu, kas ir viens no priekšnoteikumiem kvalitātes prasību uzturēšanai.

LU prorektore humanitāro un izglītības zinātņu jomā Ina Druviete formulēja nemainīgo profesora kodolu – metodiski pareizi dot labāko un iedvesmot ar savas personības spēku. Anekdotiskais tipāžs – dzīvo savā pasaulē un, galvu nepacēlis no nodzeltējušiem pierakstiem, lasa lekciju – vairs nav iespējams. Šādi stereotipi ir jākliedē ar atvērtību sabiedrībai, vēl vairāk jārāda, ka arī Latvijā ir gudra un mūsdienīga profesūra. Taču tās attīstība ir jāplāno, tajā nedrīkst būt gadījuma cilvēku, tāpēc pastiprināti jāpievērš uzmanība pēctecībai, laikus jāatbalsta studenti, doktoranti, kas ieņems tagadējo profesoru vietas.

Latvijas Studentu apvienības prezidente Ilva Grigorjeva pauda priekšstatu par jēdzienu – studentu centrēta izglītība: tā ir vienlaikus brīva un cieņpilna studentu un mācībspēku komunikācija, sadarbība un savstarpēja mācīšanās, turklāt ar aizrautību. LLU prodekāne zinātnes un ārvalstu studiju jautājumos Dina Popluga pārstāvēja jauno zinātnieku un docētāju vīziju, lietojot tādus atslēgas jēdzienus kā – modernais cilvēks digitālajā laikmetā un digitālā paaudze, attiecinot to ne vien uz studentiem, bet arī mācībspēkiem. Šodien jau pirmā asociācija par profesoru ir – ar portatīvo datoru padusē! To prasa viņa ārējais tēls un kompetences. Latvijas Darba devēju konfederācijas pārstāvis Vilnis Rantiņš izcēla profesora kā galvenā padomdevēja lomu – dažādās sabiedrības norisēs, arī ražotājiem, kas reāli jau notiek. Kas gan būtu Latvija bez sava lielā prāta spēka – profesūras?!

1. tabula
Dabiskais pieaugums Eiropas Savienības valstīs 2014. gadā
(uz 1 000 iedzīvotājiem)

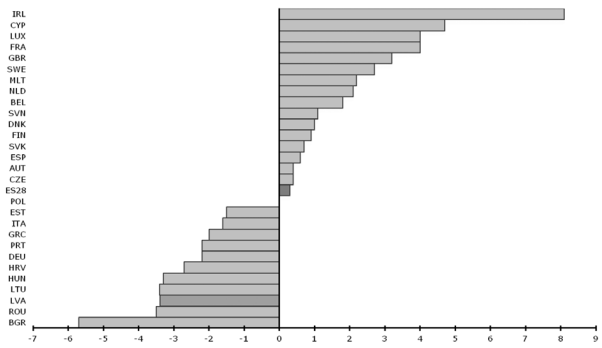

2. tabula
Latvijas iedzīvotāju skaits un prognoze pa viengadīgām vecuma grupām studiju vecumā

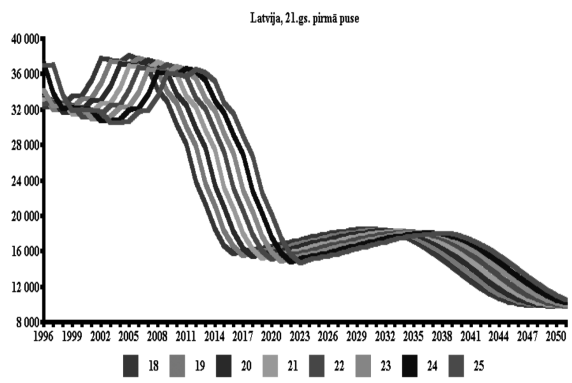

3. tabula
Studējošo un pamatdarbā strādājošo profesoru proporcija Latvijā

	1997./ 1998. ak.gads	1999./ 2000. ak.gads	2003./2004. ak.gads	2007./ 2008. ak.gads	2014./ 2015. ak.gads
Pilna laika studējošie/ profesori	109	66	83	125	84
Visi studējošie/ profesori	168	117	127	236	110

4. tabula

Profesoru un asociēto profesoru skaits un īpatsvars Latvijas augstskolās kopš krīzes ir palielinājies *Avots: Pārskati par Latvijas augstāko izglītību, IZM.*	
2007./2008.ak.g.	**2014./2015.ak.g.**
1145 jeb **23%** no akadēmiskā personāla pamatdarbā, t.sk. Valsts augstskolās **1039** jeb 91% Jur.pers.dib.augstsk. 106 jeb 9% Sievietes **438** jeb **38%**	**1275** jeb **30%** no akadēmiskā personāla pamatdarbā, t.sk. Valsts augstskolās **1111** jeb 87% Jur.pers.dib.augstsk. 164 jeb 13% Sievietes **559** jeb **44%**

LZA nodaļās

25. janvārī notika Latvijas Zinātņu akadēmijas Lauksaimniecības un meža zinātņu nodaļas (LZA LMZN) un Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas (LLMZA) prezidija kopsēde sadarbībā ar VPP EKOSOC-LV programmu

Saskaņā ar darba kārtību sēdē ar ziņojumu uzstājās *Dr.sc. ing.* **Ilga Gedrovica**, stāstot par graudaugu pārslām "Milzu!", un produkta ceļu no laboratoriskās izstrādes līdz atpazīstamam preču zīmolam. **Ilga Gedrovica** klātesošos iepazīstināja arī ar citiem produktiem, kuri tiek veidoti sadarbojoties uzņēmējiem un Latvijas Lauksaimniecības universitātes Tehnoloģiju un zināšanu pārneses nodaļai (TEPEK). Uzņēmēju sadarbība ar TEPEK ļauj īstenot ieceres dažādu pārtikas un kosmētikas produktu izstrādē. Uzņēmējs var vērsties ar savu ideju pie TEPEK zinātniekiem un kopīgi eksperimentējot un izmantojot LLU tehnoloģisko un zinātnisko bāzi tiek izveidoti zinātniski pamatoti un kvalitatīvi produkti, kuri var konkurēt gan Latvijas, gan arī starptautiskā tirgū. Latvijas Lauksaimniecības universitātes rektore *Dr.oec.* **Irina Pilvere** uzsvēra zīmola "Milzu!" lielo uzdrīkstēšanos un drosmi ienākt piesātinātā tirgus nišā ar brokastu pārslu piedāvājumu. Ilga Gedrovica pastāstīja par galvenajām produkta konkurences priekšrocībām: zemo cukura saturu, Latvijai raksturīgu graudaugu izmantošanu, atšķirībā no mūsu reģionam neraksturīgās, bet tirgū ļoti izplatītās kukurūzas. Zinātniece uzsvēra arī lielo darbu pie ražošanas tehnoloģijas izstrādes, kas ļāva radīt produktu ar izcilu uzturvērtību.

Sēdes turpinājumā akadēmiķe **Baiba Rivža** iepazīstināja klātesošos ar VPP EKOSOC-LV norisēm. Pašlaik notiek intensīvs darbs pie otrā posma sasniegumu apkopošanas un trešā posma uzdevumu formulēšanas. Ar nožēlu bija jāatzīmē, ka trešajā darba posmā EKOSOC-LV finansējums ir samazināts par 21%. Tomēr, neskatoties uz šīm grūtībām 2016. gada 3.-4. novembrī tiks rīkots EKOSOC-LV forums **"**Gudra izaugsme. Izaicinājumi un risinājumi". Foruma plenārsēde ir plānota Latvijas Universitātes Mazajā aulā, bet darbs foruma sekcijās notiks programmas sadarbības universitātēs, piemēram 5.2.3. projekta sekcija notiks Latvijas Lauksaimniecības universitātē.

Akadēmiķe **B. Rivža** iepazīstināja ar Lauksaimniecības un Meža zinātņu nodaļas un Lausaimniecības un meža zinātņu akadēmijas darbību 2015. gada laikā, t.sk. pastāstīja par darbu pētnieciskajos projektos ERANET SUMFOREST un Zviedru institūta tematiskajā pētījumā "ICE - *Innovation. Creativity. Equality* - Inovācija. Radošums. Vienlīdzība." Akadēmiķe arī pastāstīja, ka aprīlī tiks uzsāks jauns pētnieciskais projekts "Data Driven Dairy Decisions for Farmers"(4D4F). Pētījums veltīts piensaimniecību izpētei, Latvija projektā piedalās kā partner valsts un strādā pie datu ievākšanas un apstrādes, kā arī nodrošina projekta rezultātu ieviešanu Latvijas saimniecībās.

2015. darba gadā Lauksaimniecības un meža zinātņu nodaļā tika ievēlēti jauni locekļi. Ievēlēta Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle LLU Profesore, *Dr.biol.* **Ina Alsiņa** un ievēlēts Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis Baltkrievijas Nacionālās zinātņu akadēmijas akadēmiķis **Vladimirs Gusakovs.**

Sēdē tika pārrunāts darba plāns 2016. gada pirmajam pusgadam, kā arī saņemti locekļu ietekumi darba plāna papildināšanai. Tika ieplānots 2016. gada 10. jūnijs LLMZA ikgada kopsapulces rīkošanai Latvijas Lauksaimniecības universitātē. Sēdes dalībnieki pieteica vairākus plānotos pasākumus, to skaitā akadēmiķis **Īzaks Rašals** pieteica, ka 2016. gada vasarā tiek plānots Latijas Ģenētiķu un selekcionāru biedrības kongress. Akadēmiķe **Baiba Rivža** pieteica Latvijas Augstskolu profesoru asociācijas 20 gadu jubilejas pilnsapulci 2016. gada 3. februārī, Latvijas Universitātes Lielajā aulā. Atgādināja arī par LZA pavasara pilnsapulci 2016. gada 7. aprīlī, kurā tiks godināti arī no LZA LMZN izvirzītie zinātnieki: prof. Arvīda Kalniņa balvas ieguvēja *Dr.habil.chem.* **Gaļina Teliševa** par lielo ieguldījumu Latvijas koksnes zinātnes attīstībā un darbu apkopojumu "Inovatīvu produktu ieguve no lignīna, zemmolekulāriem polifenolu savienojumiem un polifenolus saturošiem koku/koksnes pārstrādes atlikumiem koksnes biorafinērijas ķēdes izveidošanai" un jaunā zinātniece **Astra Zaļuma** par pētījumu "*Pinus contorta* var. *latifolia* un *Pinus sylvestris* uzņēmība pret *Heterobasidion annosum* sensu lato"; darba vadītāji – *Dr.silv.* **Tālis Gaitnieks**, *Dr.silv.* **Āris Jansons.**

Dr.oec. **Viktorija Zaļūksne**
VPP EKOSOC-LV programmas vadītājas asistente,
LZA LMZN zinātniskā sekretāre

LZA Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas sēde 2015. gada 28. janvārī

2015. gada 28. janvārī norisinājās Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas (HSZN) sēde, kuras darba kārtībā bija paredzēti pieci jautājumi:

- *Dr. iur.* Vadima Mantrova ziņojums par pētījumu – monogrāfiju "EU Law on Indications of Geographical Origin".
- LZA HSZN 2015. gada atskaite (ziņo R. Karnīte).
- LZA HSZN 2016. gada darba plāns (ziņo R. Karnīte).
- Goda doktoru vēlēšanas (ziņo R. Karnīte).
- Izmaiņas nodaļas padomē (ziņo R. Karnīte).

Sēdes iesākumā R. Karnīte iepazīstināja klātesošos ar *Dr.iur.* V. Mantrova veikumu, uzsverot, ka V. Mantrovs iesaistīts kā neatkarīgs pētnieks LZA akadēmiķes, *Dr.habil.oec.* B. Rivžas vadītajā valsts pētījumu programmā "Tautsaimniecības transformācija, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai" (VPP EKOSOC-LV).

R. Karnīte aicināja klātesošos uzklausīt *Dr. iur.* Vadima Mantrova ziņojumu par pētījumu – monogrāfiju "EU Law on Indications of Geographical Origin" ("ES likums par ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm"), kas ieguvusi balvu LZA 2015. gada labāko zinātnisko sniegumu konkursā lietišķo zinātņu jomā.

Dr. iur. V. Mantrovs klātesošos iepazīstināja ar monogrāfijas pētījuma tematiku – preču izcelsmi konkrētā ģeogrāfiskā vietā. Šī monogrāfija ir vēstījums patērētājam par to, kur šīs preces ir ražotas. Ja redzamas norādes, ka ražots, piem., Ķīnā, tad patērētājam uzreiz rodas priekšstats par preci. Bet, piem., ja ražots Vācijā, patērētājs vadās no vietas norādes un uzskata, ka prece būs kvalitatīvāka. Šīs ģeogrāfiskās norādes atzīmē konkrētas preces īpašības. Ģeogrāfiskās izcelsmes norādes aizstāv preces pievienoto vērtību. Aizstāvība tiek panākta ar tiesiskiem mērķiem. Pētījums kopumā attiecas uz ģeogrāfisko norāžu aizsardzību. Pētījumā tiek runāts par regulējuma pretrunām. Ģeogrāfiskās izcelsmes norādes veicina produkta noietu, jo norāda uz konkrētu valsti, automātiski paceļot preces vērtību vairākas reizes. Ekonomiskie pētījumi demonstrē to, ka preces ar pievienoto vērtību maksā vairāk.

Pēc V. Mantrova stāstījuma R. Karnīte aicināja izteikt viedokli par LZA goda doktoru kandidātiem, **Ivaru Ločmeli** (vēsture) un **Gundegu Grīnumu** (literatūrzinātne), balsojumā. LZA HSZN nodaļas locekļi tika aicināti savu viedokli izteikt balsojumā arī elektroniskā veidā. Kopumā saņemti 28 elektroniskie un 27 klātienes balsojumi. Klātesošie vairākumā atbalstīja izvirzītos LZA goda doktora kandidātus un balsojums tika pieņemts par spēkā esošu. Balsojums nodots tālākai izskatīšanai LZA Senātā.

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta akadēmiķi, kuri izvirzīja I. Ločmeli LZA goda doktora nosaukumam, viņu uzteic kā nepārtrauktu Latvijas vēstures institūta darbības nodrošinātāju. I. Ločmelis ilgus gadus ir vadījis zinātniskos projektus par institūta arheoloģisko, antropoloģisko un etnogrāfisko kolekciju saglabāšanu, papildināšanu un popularizēšanu. Līdztekus saviem tiešajiem darba pienākumiem I. Ločmelis ir devis ieguldījumu arī Latvijas vēstures pētniecībā, skaidrojot Latgales partizāņu pulka darbību.

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts (LU LFMI) ierosināja piešķirt LZA goda doktora nosaukumu LU LFMI Literatūras nodaļas pētniecei G. Grīnumai, kas pievērsusies Raiņa personības izzināšanai un daiļrades popularizēšanai. LU LFMI Literatūras nodaļas vadītājs *Dr. habil. philol.* Benedikts Kalnačs ieteikumā norādījis, ka "G. Grīnumas darbībā iespējams saskatīt sava veida misijas apziņu, balstoties pamatīgās arhīvu, dokumentu, laikmeta un kontekstu studijās izzināt Raiņa un Aspazijas personības un daiļrades dažādās šķautnes, un par saviem jaunatklājumiem dalīties ar visiem, kam rūp latviešu nācija, literatūra un kultūra".

Sēdes nobeigumā akadēmiķe R. Karnīte aicināja klātesošos uzklausīt LZA HSZN 2015. gada veikumu un 2016. gada darba plānu, kā arī apstiprināt LZA HSZN padomes izmaiņas, ierosinot padomes sastāvā iekļaut akadēmiķi Māru Gruduli.

LZA HSZN zinātniskās sekretāres p.i. **Līva Griņeviča**

LZA goda doktors *Dr.habil.med*. GEORGS JANKOVSKIS

16. februārī LZA Senāts apstiprināja Ķīmijas, bioloģijas un medicīnas zinātņu nodaļas 12.februāra sēdes lēmumu piešķirt Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktora (*Dr.h.c.)* grādu habilitētajam medicīnas doktoram Georgam JANKOVSKIM.

Profesors, LU vadošais pētnieks, valsts emeritētais zinātnieks *Dr.habil.med.* Georgs Jankovskis ir ievērojams gan Latvijas, gan bijušās PSRS, gan starptautiskās mūsdienu medicīnas fizioloģijas zinātnes un prakses telpas zinātnieks un praktiķis ar starptautiski atzītiem nopelniem patoloģiskajā fizioloģijā un ar to saistītās medicīnas nozarēs. G. Jankovskis (dz. 19.04.1921.) beidzis LU Medicīnas fakultāti (1948), kā arī Latvijas Valsts konservatorijas izpildītāju-dziedāšanas fakultāti (1955). Pēc LZA aspirantūras beigšanas 1957. gadā aizstāvējis medicīnas zinātņu kandidāta disertāciju ķirurģijā, 1982. g. – medicīnas zinātņu doktora disertāciju ar monogrāfiju "Osteorecepcija" (kopš 1992. g. – habilitētais medicīnas doktors).

Zinātnisko pētījumu rezultātā sensorajā fizioloģijā G. Jankovskis atklājis kaulu sensoro sistēmu, noskaidrojis tās uzbūvi un līdzdalību organisma funkciju regulācijā, izveidojis zinātnisku bāzi jaunai fizioloģiskai dažādu slimību diagnostikas, profilakses un ārstēšanas metodei – osteorefleksijai, kuru joprojām sekmīgi izmanto ne tikai Latvijā, bet arī ārzemēs un kas patentēta Eiropas patentu sistēmā. Var uzskatīt, ka Georgs Jankovskis ir ne tikai klasiskās osteorefleksijas pamatlicējs, bet arī reģeneratīvās medicīnas aizsācējs Latvijā. Viņš ir 5 monogrāfiju, 26 izgudrojumu, 3 populārzinātnisku grāmatu un vairāk nekā 500 zinātnisku rakstu autors.

Apbalvojumi: LPSR Valsts prēmija (1987), LR Atzinības krusta virsnieks (2011), vairāki LU Rektora Atzinības raksti, LĀB diploms *"Sociu honoris causa",* arī Latvijas Tenisa savienības pateicība par nozīmīgu ieguldījumu Latvijas tenisa attīstībā. Par osteorefleksoterapijas metodes sekmīgu ieviešanu un izmantošanu G. Jankovskim 2007. gadā Eiropas Biznesa Asambleja Oksfordā (Lielbritānijā) piešķīrusi apbalvojumu nominācijā "European Quality". Profesors ir ne tikai izcils zinātnieks un vēl aizvien praktizējošs ārsts klīnicists, bet arī ļoti daudzpusīga personība, joprojām sportiska un veselīga dzīvesveida paraugs.

Aizstāvēšana

2016.gada 11.martā plkst. 15:00 Rīgas Starptautiskās ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolas (RISEBA) 214.telpā, Rīgā, Meža ielā 3 notiks RISEBA promocijas padomes atklātā sēde, kurā

LIENE RESELE

aizstāvēs promocijas darbu **"Nacionālās inovācijas sistēmas pilnveidošana inovatīvo uzņēmumu attīstībai Latvijā"** doktora grāda Vadībzinātnē iegūšanai.

Recenzenti: prof., *Dr.oec.* Tatjana Volkova (BA); prof., *Dr.habil.oec.* Baiba Rivža (LLU); prof., *Dr. John Bessant*, *University of Exeter Business School*, Lielbritānija.

Ar promocijas darbu var iepazīties Rīgas Starptautiskās ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolas bibliotēkā, Rīgā Meža ielā 3, un ar darba kopsavilkumu elektroniskā veidā: www.riseba.lv.

***

2016. gada 18. martā plkst.10.00 Latvijas Universitātes (LU) Socioloģijas, politikas zinātnes un komunikācijas zinātnes promocijas padomes atklātā sēdē LU Sociālo zinātņu fakultātē Rīgā, Lomonosova ielā 1A, 210. auditorijā, promocijas darbu doktora zinātniskā grāda socioloģijā iegūšanai aizstāvēs

LĪGA PAULA

par tēmu **"Kopienu rīcībspēja lauku attīstībā Latvijā".**

Recenzenti: asoc. prof., *Dr.sc.soc.* Anda Laķe (Latvijas Kultūras akadēmija); prof., *Dr.sc.soc.* Vladimirs Meņšikovs (Daugavpils Universitāte); prof., *Dr.sc.soc.* Brigita Zepa (Latvijas Universitāte); prof., *PhD Erland Eklund* (*Åbo Akademi University*, Somija).

Ar promocijas darbu iespējams iepazīties LU Bibliotēkā Raiņa bulvārī (Rīgā, Raiņa bulvārī 19) vai LU Sociālo zinātņu fakultātes mājaslapā http://www.szf.lu.lv/petnieciba/promocijas–darbi/.

***

2016.gada 18.martā plkst. 10.00 LU Vadībzinātnes un Demogrāfijas promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Aspazijas bulv.5, 322.auditorijā promocijas darbu doktora zinātniskā grāda iegūšanai Vadībzinātnē (Dr. sc.admin.) aizstāvēs

***KATHARINA SILBERBAUER*.**

Tēma – **"Duālās karjeras pāri - ekspatriantu laulāto karjeras atbalsta novērtējums".** Nozare – vadībzinātne, apakšnozare – uzņēmējdarbības vadība.

Recenzenti: profesors, *Dr.oec*. *Joseph Neuert* (Latvijas Universitāte); as. profesore, *Dr.oec*. Inga Vilka (SIA "Publiskās Pārvaldes Konsultācijas"); profesors, *Dr.oec*. Kārlis Ketners (Banku Augstskola).

Ar promocijas darbu var iepazīties LU bibliotēkā Rīgā, Raiņa bulvārī 19.

***

2016. gada 18. martā plkst.13.00 Latvijas Universitātes (LU) Socioloģijas, politikas zinātnes un komunikācijas zinātnes promocijas padomes atklātā sēdē LU Sociālo zinātņu fakultātē Rīgā, Lomonosova ielā 1A, 210. auditorijā, promocijas darbu doktora zinātniskā grāda socioloģijā iegūšanai aizstāvēs

JURIJS ŅIKIŠINS

par tēmu **"Politiskā līdzdalība Eiropā: salīdzinoša analīze".**

Recenzenti: asoc. prof., *Dr.sc.soc*. Anda Laķe (Latvijas Kultūras akadēmija); prof., *Dr.sc.soc*. Vladimirs Meņšikovs (Daugavpils Universitāte); prof., *Dr.sc.soc*. Tālis Tisenkopfs (Latvijas Universitāte); pētn., *PhD Kateřina Vráblíková* (*University of Mannheim*, Vācija).

Ar promocijas darbu iespējams iepazīties LU Bibliotēkā Raiņa bulvārī (Rīgā, Raiņa bulvārī 19) vai LU Sociālo zinātņu fakultātes mājaslapā http://www.szf.lu.lv/petnieciba/promocijas–darbi/.

***

2016.gada 23.martā plkst.15.00 Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) Medicīnas promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Dzirciema ielā 16, Hipokrāta auditorijā

ASTRA ZVIEDRE

aizstāvēs promocijas darbu **"Seruma citokīnu pārmaiņas akūta apendicīta un akūta mezenteriāla limfadenīta gadījumā bērniem".**

Oficiālie recenzenti: docents Arvīds Irmejs, *Dr.med*. (RSU); profesors Aleksandrs Zaķis, *Dr.med* (pensionārs); lektore *Karin Varik*, *Dr.med*. (Tartu universitāte).

Ar promocijas darbu varēs iepazīties RSU bibliotēkā, RSU mājas lapā www.rsu.lv.

***

2016.gada 31.martā plkst. 15:00 Latvijas Universitātes Datorzinātnes nozares promocijas padomes atklātā sēdē, LU Matemātikas un informātikas institūta 413. telpā, Raiņa bulvārī 29

KASPARS BALODIS

aizstāvēs promocijas darbu **"Netradicionāli galīgi automāti un algoritmi"** datorzinātņu doktora (*Dr.sc.comp.*) zinātniskā grāda iegūšanai.

Recenzenti: prof. *Dr.sc.comp.* J.Vīksna (LU); prof. *Dr. B.Martin* (Nicas universitāte, Francija), prof. *Dr. A.Marchetti-Spaccamela* (Romas Universitāte "La Sapienza", Itālija).

Ar promocijas darbu var iepazīties LU Raiņa bulvāra bibliotēkā (Raiņa bulv. 19, 2.stāvs, 203.telpa).

***

Latvijas Lauksaimniecības universitātes Mežzinātņu nozares un Materiālzinātņu nozares Koksnes materiālu un tehnoloģijas apakšnozares promocijas padome 2016. gada 29. janvārī atklātā sēdē LLU Meža fakultātes doktorantam **LEONĪDAM ZDORAM** piešķīra mežzinātņu doktora (*Dr.silv.*) zinātnisko grādu mežzinātņu nozares meža ekoloģijas un mežkopības apakšnozarē. Balsošanas rezultāti: par – 10, pret – nav, nederīgu biļetenu nav.

***

LU Ķīmijas zinātņu nozares promocijas padome 2016. gada 11. februāra sēdē piešķīra ķīmijas doktora zinātnisko grādu (*Dr.chem.*) ķīmijas nozares organiskās ķīmijas apakšnozarē **AIGAI GRANDĀNEI**. Balsošanas rezultāti: par – 7 balsis, pret – nav, nederīgu biļetenu nav.

***

RTU inženierzinātņu nozares promocijas padome P-07 2016. gada 17. februāra sēdē piešķīra inženierzinātņu doktora zinātnisko grādu **ARNIM KIRŠNERAM**. Balsošanas rezultāti: par – 10 balsis; pret – 0; nederīgi biļeteni – 0.

Redaktore Zaiga Kipere.
"Zinātnes Vēstnesis".
Laikraksts iznāk kopš 1989. gada.
Reģistrācijas apliecība nr. 75.
Izdevējs: Latvijas Zinātnieku savienība.
"Science Bulletin" Association of Latvian Scientists.

"Zinātnes Vēstnesis" redakcijas padome:
akadēmiķis Juris Ekmanis (vadītājs), akadēmiķis Jānis Bērziņš,
LZA kor.loc. Jānis Kristapsons, akadēmiķis Ēvalds Mugurēvičs,
akadēmiķe Baiba Rivža, LZA kor. loc. Pēteris Trapencieris.
Redakcija: Rīgā, Akadēmijas laukumā 1.
Tālr. 67212706, 67225361, fakss 67821153.

E pasts: alma@lza.lv, lza@lza.lv
http://www.lza.lv
Indekss 77165.
Iespiests
SIA Zemgus LB